

Taksiyarhis Kilisesi

Emre Kishalı, Ioannis Papachristou

Marmara ilçesi, Merkez Mahallesi	İnşa dönemi / yılı: 1884-1889
GPS: 40°35'10.7" K 27°33'25.8" D	Mevcut durumu: Metruk
Tescil tarihi ve numarası: Bursa KTVKBK 15.1.1996 - 4904, 28.11.2015 - 5175 KGB-1	Mülkiyet durumu: Özel mülkiyet

Tarihçe

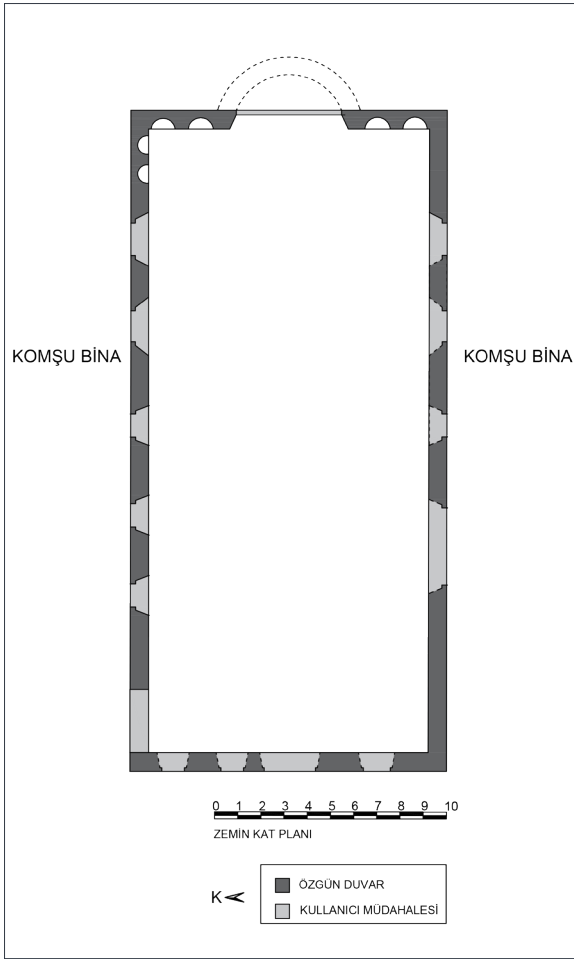
Taksiyarhis Kilisesi, Bizans Dönemi'nden 1600'lerin başlarına kadar batıdaki Kolias Burnundan (Kole Burnu) caminin yanındaki Osmanlı meydanına yayılan Marmara yerleşiminin topografik ve dinsel tarihi ile doğrudan ilişkilidir. Bu burun ve kısmen köyün güney kıyısı, Konstantinopolis'in 1204'te işgal edilmesinden sonra Latinler tarafından Marmara Adası'nda inşa edilen surların içindeydi. Latin surlarının bir parçası olan ve 1930'lara kadar ayakta kalan bir kule, Kolias

Burnu'nda yer alıyordu. Bu kulenin kalıntıları, Hristiyan cemaat tarafından 18. yüzyılın başlarında inşa edilmiş ve günümüze ulaşmamış Pyrgos Panagia Kilisesi'nin çan kulesi olarak kullanılmıştır.

17. yüzyıldan itibaren yerleşim giderek doğuya doğru genişlemiştir. Şehrin kuzey kesiminde sinagogun etrafındaki Yahudi mahallesi doğuya, Müslüman mahallesi ise kıyı boyunca genişlemiştir. Rumlar, Kolias

Fig. 1: Batı cephenin görünümü

Burnu'nun arkasındaki tepenin batı tarafına yerleşmişti ve bu alanda günümüze kalıntıları ulaşmayan Agios Isidoros ve Agioi Theodori gibi köyün en eski kiliseleri bulunmaktaydı. 1610 yıllarında caminin inşası, yerleşimin ve çarşının doğuya doğru genişlemesini ve Rum cemaatinin de günümüzde var olmayan Agios Ioannis Prodromos Şapeli ve Pantelidia Rum Kız Okulu'nun devamındaki Hristiyan mezarlığı ile cami arasında kalan alanda yayılmasını sağlamıştır.

Sözlü Gelenek Arşivleri'ne (Klasör B73) göre, Taksiyarhis Kilisesi'nin inşa edildiği noktada, Marmara Adası'nın doğu tarafına yerleşmiş Hristiyan cemaatin dini ihtiyaçlarını karşılamak için 19. yüzyılın başlarında büyük bir kiliseye dönüştürülen daha küçük bir şapel vardı. Başmelekler Mikail ve Ceb-rail'e adanan ve bu nedenle Taksiyarhis ve Ai-Stratigos olarak adlandırılan kilise, Theofanidis'e (1947) göre 1827 ve 1835 arasında inşa edilmiştir. Gedeon (1895, 97), Agios Ermolaos Manastırı'nın başpapası Dionysios'un şu çok önemli notunu kayda geçirmiştir: '1836, Marmara'daki Archistratigos

Kilisesi açıldı.' Kilisenin inşasıyla yerleşimde günümüzde de var olan Taksiyarhis ile birlikte büyük bir çeşme ve çevresinde Rum kahvehaneleri olan yeni bir meydan yaratılmıştır. Taksiyarhis Kilisesi'nin içinde inşa ve dekoratif amaçlı kullanılan birçok antik ve Roma Dönemi kitabeleri bulunmaktadır. Bu kitabelerden bazılarının büyük kiliseyi inşa etmek için yıkılan eski şapelin parçaları olduğu düşünülebilir.

20 Temmuz 1884'te Marmara kasabası yangın geçirmiştir. Yangın Taksiyarhis Mahallesi'nde başlamış ve mahallenin batısı ve doğusundaki Müslüman mahallesinin bir kısmını tahrip etmiştir. Bu yangında kilise de zarar görmüştür. Batı cephede, kilisenin ana girişinin üzerinde yer alan ve günümüzde hala mevcut olan kitabe şöyle yazmaktadır: '1884 yılında yanan Taksiyarhis Kilisesi, 1889'da yeniden inşa edildi' ('Ο ἐν ἔτει 1884 ἀποτεφρωθεὶς ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν ἀνωκοδομήθη τῷ 1889') (Fig. 3). Kilisenin, iki sütun dizisiyle ayrılmış üç nefi vardı ama çan kulesi yoktu. Çan, kilise girişinin yanındaki ağaca asılmıştı. Bilindiği kadarıyla kiliseye iki papaz atanmıştı.

1900 yılında, Prokonnesos Metropolitliği'nin köyleri arasındaki en kalabalık ve zengin olan cemaat, Prokonnesos Metropolitliği merkezinin yüzyıllardır bulunduğu Paşalimanı'ndaki Aloni köyünden alınıp Marmara kasabasına verilmesini İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi'nden istemiştir. Bu talep kısmen karşılanarak, Aloni ve Marmara'nın metropolitlik merkezini paylaşmasına karar verilmiştir. Böylece, Prokonnesos Metropolitliği altı ayı Aloni'de ve altı ayını da Marmara'da geçirmiştir (Nestoridis 1992, 129-131). Taksiyarhis Kilisesi, Prokonnesos Vilayeti Metropolitlik Kilisesi olarak ilan edilmiş ve Ekim 1922'ye kadar bu unvanını taşımıştır (Lev. IV.17).

1922'den sonra kilise terk edilmiş, bu nedenle yağmalanmış ve kısmen yıkılmıştır. Bir süre sonra zeytinyağı işliğine dönüştürülmüş ve 1992'ye kadar işlevini sürdürmüştür. Bu işlev, iç mekanda ve yapının strüktüründe ciddi değişikliklere neden olmuştur.

Taksiyarhis Kilisesi kalıntıları, Marmara mahallesi'nde günümüze ulaşmış tek kilise kalıntısıdır.

Fig. 2: Batı cephedeki kitabe

Mimari

Taksiyarhis Kilisesi'nin niteliği, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün parsel sorgulama uygulamasında 'yağhane' olarak geçmektedir. Yapının doğusunda Atatürk Caddesi'ne açılan Sardunya Sokak, batısında Şehit Kanibey Sokak bulunmaktadır. Güneyinde yapıya bitişik Ada Palas Otel, kuzeyinde ise yine yapıya bitişik ama atıl olarak bulunan yapılar ve dar bir sokak yer alır. Günümüzdeki haline giriş batıda bulunan ve sonradan eklendiği düşünülen bir kapıdan gerçekleşmektedir. Yapı yaklaşık 250 m² oturma alanına sahiptir ve boyutları 11,90x20,60 m'dir. Doğu iç duvarda bulunan apsis kesilerek düzleştirilmiştir. Bu müdahale muhtemelen yağhane olarak dönüştürüldüğü dönemle ilişkilidir.

Yapının güney cephesi, bitişğinde yer alan otel yapısından dolayı hasar görmüştür. Batı cephesinde kuzeye yakın bölümde, yapıya sonradan eklenmiş bir ek yer alır (Fig. 1). Burada aydınlıklı ahşap iki kanatlı bir kapı ve üzerinde bir üst kata ait ahşap pencere vardır. Cephe incelendiğinde sonradan kapatılmış kapı ve pencere açıklıkları göze çarpar. Duvarlar sıvasız olduğu için tüm malzemelerin sınıflandırması yapılabilmektedir. Bu cephede (batı) moloz taş, horasan harç, tuğla, mermer ve betonarme kiriş gibi farklı yapı elemanlarını görmek mümkündür. Yapının inşa tarihini içeren mermer kitabe cephenin güney bölümündedir (Fig. 2). Kitabenin altında bulunan kemerli açıklık kapatılmıştır. Yine burada bulunan mermer saçak silmesi yapının girişi hakkında ipucu vermektedir. Batı cephesindeki modern ek binaya yakın, Dorik başlığa sahip pilasterler arasında bulunan kemerli açıklık da

Fig. 3: Doğu cephenin görünümü

sonradan kapatılmıştır. Süslemelerin bulunduğu mermer parçalar duvar örgüsünde devşirme olarak kullanılmıştır. Betonarme hatıllar ise çatı kotunda ve bu kotun yaklaşık 1 m altında çift sıra halindedir.

Doğu cephesinde, kesilerek düzleştirilen apsis bölümünün izleri özgün beden duvarında görülmektedir (Fig. 3). Bu bölümde kare şeklinde bir pencere göze çarpar. Almaşık duvar düzenine sahip bu cephede, moloz taş duvar örgüsü arasında, farklı kotlarda bulunan üç sıralı tuğla dizisinin doğrultusu apsis bölümünde sapmaktadır. Batı cephesi ile benzer, duvarda yer yer devşirme mermer elemanlar kullanılmıştır. Aynı zamanda cephenin güney kısmında kiliseye bitişik tek katlı bir yapı bulunmaktadır.

Kuzey cephesinde yalnızca üst kotlardaki belli bölümler okunabilmektedir. Moloz taş duvar, betonarme kiriş ve çatının oturduğu üst kotta bulunan özgün kılıç elemanları bunlar arasındadır. İç mekanda, cephenin zemin kotunda sonradan kapatılmış ya da boyutları değiştirilmiş altı adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Batıya yakın açıklığın üstünde kalın betonarme lento dikkat çekmektedir. Apsisin her iki yanında, yaklaşık 1 m genişliğe ve 60 cm derinliğe sahip ikişer niş yer alır (Fig. 4). Yalnızca iç mekandan tarif edilebilen güney cephede ise kemerli dört adet açıklık mevcuttur ve bunlardan ikisi doldurulmuştur.

Genel inşa teknikleri açısından kilise, kargir bir yapıdır. Yapıda moloz taş yığma tekniği ile harman tuğla kullanımı mevcuttur. Pembe bazalt taşına da rastlanmıştır (kuzey cephe). Beden duvarı içinde yer alan

çift ahşap hatıl ile çatı ahşap makasın gergi kirişine bağlı kılıç elemanları tespit edilmiştir. Ahşap hatılların kesit ölçüleri 12x20 cm ve 12x25 cm'dir. Günümüze ulaşan özgün apsis duvarının kalınlığı yaklaşık 86 cm olarak ölçülmüştür. Yapıda üç farklı tuğla tipi gözlemlenmiştir. Bunlardan görece eski olanların boyutları 25x25x5,5 cm ve 14,5x3 cm olarak ölçülmüştür. Müdahale görmüş bölümlerde kullanılan tuğla boyutları ise 21x9,5x5,5 cm'dir. Kılıç olarak da adlandırılan özgün gergi elemanları, kuzey cephesinde tespit edilmiştir. Yaklaşık 4 m aralıklar ile yerleştirilen bu gergi elemanları, yok olan çatı ahşap makasının gergi kirişine bağlanan yapı elemanlarıdır.

Yapının içinde ek betonarme çerçeve sistemi görülmektedir. İşlev değişikliği sırasında üretime ihtiyaç verecek mekân düzenlemeleri için yapılan bu sistem, yapının özgün beden duvarlarına ve döşemesine müdahale etmektedir.

Güncel Durum

Yerinde yapılan incelemelerde, yapının uzun bir süredir kullanılmadığı ve bakımsız kaldığı belirlenmiştir. Beden duvarlarında yapısal bir hasara rastlanmamıştır. Çatının ve döşemenin olmaması, yapının yağmur, rüzgâr gibi dış çevre koşullarına ve insan tahribatına açık olmasına neden olmaktadır. Öte yandan, yapının özgün işlevini kaybetmesi, yağhane olarak kullanılması, yapının çevresinde olan konut yapıları ve güneyinde bulunan otel yapısından kaynaklanan müdahaleler özgün malzemenin değişmesi veya kaybolmasına yol açmıştır. Özgün pencere ve kapı açıklıkları değiştirilmiş, betonarme hatıllar yapıya eklenmiş, yapının özgün planı değiştirilmiş ve apsis bölümünün özgün şekli değiştirilerek yeniden inşa edilmiştir. Otel yapısının havalandırma gibi mekanik tesisatı tarihi kilise yapısının içinden görülmektedir. Yapının içinde ağaçlar bulunmaktadır. Bitkiler yığma yapıya ve temele zarar vermektedir.

Fig. 4: Kilisenin doğu duvarındaki nişler

Risk Değerlendirmesi ve Öneriler

Yapının mimari, estetik ve yapısal özelliklerine zarar veren eklerden temizlenmesi gerekmektedir. Bilimsel, planlı koruma yöntemleri ve titiz bir restitüsyon çalışması ile restorasyon projesinin hazırlanması ve uygulanması önerilmektedir. Yapı, Marmara Adası'nda bulunan ve planı okunabilir vaziyette günümüze kadar ulaşmış nadir dini yapılarıdır. Ayrıca yapının kitabe, devşirme taş, yapım tekniği ve strüktürel detayları da önemli belge niteliği taşımaktadır.

Konumu itibarıyla, Marmara Merkez Mahallesi'nde sosyal-kültürel bir kullanıma dönüştürülerek işlevlendirilmesi, süreklilik açısından bütüncül bir yaklaşım sağlayacaktır. Yapının işlevi katılımcı koruma prensipleri kapsamında tüm paydaşlar tarafından belirlenmelidir.